

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

**TAARIFA YA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA NISHATI NA
MADINI KUHUSU SHUGHULI ZA KAMATI KWA MWAKA 2023**

*[Imetolewa chini ya Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la
Februari, 2023]*

06 Februari, 2024

YALIYOMO

Ukurasa

YALIYOMO	i
VIFUPISHO VYA MANENO.....	iii
ORODHA YA VIELELEZO	iv
SURA YA KWANZA	1
1.0 UTANGULIZI	1
1.1 Maelezo ya Jumla	1
1.2 Muundo wa Taarifa	1
1.3 Madhumuni ya Taarifa	1
1.4 Njia na Mbinu zilizotumika.....	2
1.5 Msingi wa Shughuli za Kamati	2
SURA YA PILI.....	4
2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA	4
2.1 Maelezo ya Jumla.....	4
2.1.1 Uchambuzi wa utekelezaji wa Maazimio yaliyotokana na Taarifa ya Mwaka ya Kamati iliyowasilishwa Bungeni Mwezi Februari, 2023.....	4
2.1.2 Ziara za Ukaguzi wa Miradi iliyotengewa fedha kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023	6
2.1.3 Uchambuzi wa Bajeti.....	6
2.1.4 Uchambuzi wa Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti kwa Kipindi cha Nusu Mwaka (Julai – Disemba, 2023).....	7
2.1.5 Uchambuzi wa Utekelezaji wa Majukumu ya Wizara	10
2.2 Yaliyobainika wakati wa ufuatiliaji wa Sekta za Nishati na Madini	34
SURA YA TATU	37
3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO.....	37
3.1 Maelezo ya Jumla	37
3.2 Mapendekezo ya Jumla.....	37
3.2.1 Kusuasua kwa utekelezaji wa Bajeti (ukusanyaji wa maduhuli).....	37
3.2.2 Kusuasua kwa utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo.....	37
3.3 Wizara ya Nishati	38
3.3.1 Utekelezaji wa Bajeti (upatikanaji wa fedha kutoka hazina).....	38
3.3.2 Hali ya Usambazaji na Upatikanaji wa Umeme nchini	39
3.3.3 Bei ya Mafuta kuwa juu	40
3.3.4 Ongezeko la magari yanayotumia gesi asilia (CNG) dhidi ya vituo vya kujaza vilivyopo	40
3.3.5 Gharama na uhaba wa wakaguzi wa mfumo wa gesi asilia kwenye magari	41
3.4 Wizara ya Madini.....	42
3.4.1 Kusuasua kwa fidia kwa wananchi wanaopisha miradi ya uchimbaji wa madini	42
3.4.2 Taarifa za Utafiti wa Madini kuwanufaisha wachimbaji wadogo na kuvutia wawekezaji.....	42
3.4.3 Uboreshaji wa Sheria na Kanuni katika Sekta ya Madini	43
3.4.4 Usimamizi wa sera, sheria na kanuni kuhusu wajibu wa mmiliki wa leseni za madini kwa jamii (corporate social responsibility-CSR)	43

SURA YA NNE.....	45
4.0 HITIMISHO.....	45
4.1 Shukrani.....	45
4.2 Hoja	47

VIFUPISHO VYA MANENO

BPS	- Bulk Procurement Services
BoT	- Bank of Tanzania
CNG	- Compressed Natural Gas
CSR	- Corporate Social Responsibility
ECF	- Extended Credit Facility
EWURA	- Energy and Water Utilities Regulatory Authority
GST	- Geological Survey of Tanzania
HEP	- Harmlet Electricity Power
IMF	- International Monetary Fund
JNHPP	- Julius Nyerere Hydro Power Plant
KV	- Kilovolt
LNG	- Liquefied Natural Gas
MW	- Megawat
PBPA	- Petroleum Bulk Procurement Agency
PSA	- Production Sharing Agreement
REA	- Rural Energy Agency
SGR	- Standard Gauge Railway
STAMICO	- State Mining Corporation
TANESCO	- Tanzania Electric Supply Company Limited
TEITI	- Tanzania Extractive Industries Transparency Initiatives
TGC	- Tanzania Gemological Centre
TPDC	- Tanzania Petroleum Development Corporation

ORODHA YA VIELELEZO

Kielelezo Na. 1: Upatikanaji wa Fedha Wizara ya Nishati kwa kipindi cha Julai - Disemba, 2023	8
Kielelezo Na. 2: Upatikanaji wa Fedha Wizara ya Madini kwa kipindi cha Julai - Disemba, 2023	9
Kielelezo Na. 3: Wastani wa Gharama za kubadilisha fedha za kigeni kwa kipindi cha Septemba hadi Disemba, 2022 na Septemba hadi Disemba, 2023.....	16
Kielelezo Na. 4: Mchango wa Kampuni ambazo Serikali ina hisa hadi kufikia Agosti, 2023	25

SURA YA KWANZA

1.0 UTANGULIZI

1.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia matakwa ya Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, nakushukuru kwa kunipa nafasi ili kwa niaba ya Wajumbe wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini niwasilishe Taarifa ya Mwaka ya Utekelezaji wa Majukumu na Shughuli za Kamati kwa kipindi cha kuanzia Februari, 2023 hadi Januari, 2024.

1.2 Muundo wa Taarifa

Mheshimiwa Spika, muundo wa taarifa hii ni kwa mujibu wa Kanuni ya 142 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023 na imegawanyika katika sehemu zifuatazo: -

- (a) Sehemu ya Kwanza inahusu utangulizi ambao unatoa maelezo ya jumla ya Utangulizi ikijumuisha mbinu zilizotumika katika kutekeleza majukumu ya Kamati;
- (b) Sehemu ya Pili ambayo inatoa maelezo kamili kuhusu namna Kamati ilivyotekeleza majukumu yake na masuala yaliyobainika kutokana na utekelezaji wa kazi hizo; na
- (c) Sehemu ya Tatu ambayo inaeleza maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati.

1.3 Madhumuni ya Taarifa

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, uwasilishaji wa taarifa hii unalenga kueleza majukumu ambayo Kamati imeyatekeleza kwa kipindi cha Februari, 2023 hadi Januari, 2024. Kwa ujumla taarifa

inaonesha hatua zilizofikiwa katika utekelezaji wa masuala mbalimbali chini ya Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini. Aidha, taarifa inabainisha maeneo yenye mafanikio pamoja na yale yenye changamoto.

Mheshimiwa Spika, ni imani ya Kamati kuwa, hatua hii italiwezesha Bunge lako Tukufu kutekeleza jukumu la kuisimamia Serikali kwa niaba ya wanachi na hivyo kuweza kuishauri vyema juu ya hatua stahiki za kuchukua kwa maslahi ya Taifa na kwa kuzingatia ustawi wa wananchi. Hatua hii ni utekelezaji wa matakwa ya Ibara ya 63(2) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977.

1.4 Njia na Mbinu zilizotumika

Mheshimiwa Spika, ili kuboresha utekelezaji wa majukumu yake, Kamati ya Nishati na Madini ilitumia njia na mbinu mbalimbali kama ifuatavyo: -

- a) Vikao vya kupokea, kuchambua na kujadili Taarifa za Wizara na Taasisi zake kwa lengo la kutathmini utendaji, mafanikio na changamoto zinazowakabili;
- b) Ziara za ukaguzi wa miradi mbalimbali iliyotengewa fedha kwa lengo la kutathmini hatua zilizofikiwa katika utekelezaji wake; na
- c) Semina na ziara za mafunzo.

1.5 Msingi wa Shughuli za Kamati

Mheshimiwa Spika, msingi wa utekelezaji wa majukumu ya Kamati za Kudumu za Bunge unatokana na Ibara ya 96(1) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977¹. Ni kwa kuzingatia muktadha huo, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati

¹ 96.-(1) Bunge laweza kuunda Kamati za Bunge za namna mbalimbali kadiri litakavyoona inafaa kwa ajili ya utekelezaji bora wa madaraka yake.

na Madini imeundwa kupitia Kanuni ya 137² ikisomwa pamoja na Kifungu cha 5(k) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023.

Aidha, kwa mujibu wa kifungu cha 6(11) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Kamati ya Nishati na Madini imepewa wajibu wa kusimamia shughuli zinazotekelezwa na Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini. Vilevile, kifungu cha 7 (1) (a-d) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, kimeainisha majukumu yafuatayo kwa Kamati za Kudumu za Bunge za Kisekta ikiwemo Kamati ya Nishati na Madini: -

- a) Kushughulikia bajeti ya Wizara na taasisi inazosisimamia;
- b) Kushughulikia Miswada ya Sheria na Mikataba inayopendekezwa kuridhiwa na Bunge iliyo chini ya Wizara inazosisimamia kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 136 (14)³ ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023;
- c) Kushughulikia taarifa za utendaji za kila mwaka za Wizara hizo; na
- d) Kufuatilia utekelezaji wa majukumu katika Wizara hizo.

² 137.-(1) Kutakuwa na Kamati za Kudumu za Bunge kama zilizyoainishwa kwenye Nyongeza ya Nane ya Kanuni hizi.

³ Kamati yoyote ambayo Spika atapeleka kwake kwanza Muswada au jambo lingine lolote, itahesabiwa kuwa ndiyo Kamati inayohusika kushughulikia Muswada au jambo hilo.

SURA YA PILI

2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA

2.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, kuanzia Februari, 2023 hadi Januari, 2024, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini imetekeleza shughuli zifuatazo: -

- (a) Uchambuzi wa taarifa za utekelezaji wa Maazimio yaliyotokana na taarifa ya mwaka ya Kamati iliyowasilishwa Bungeni mwezi Februari, 2023;
- (b) Ziara za ukaguzi wa miradi iliyotengewa fedha kwa mwaka wa fedha 2022/2023;
- (c) Uchambuzi wa taarifa za utekelezaji wa bajeti kwa Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023, na mwelekeo wa bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024;
- (d) Uchambuzi wa taarifa za utekelezaji wa bajeti kwa Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini kwa kipindi cha Nusu mwaka (Julai hadi Disemba, 2023);
- (e) Uchambuzi wa taarifa za utendaji wa Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini na Taasisi zilizopo chini ya Wizara hizo;
- (f) Uchambuzi wa Mkataba wa Wakala wa Kimataifa wa Nishati Jadidifu wa Mwaka 2009 (*Statute of the International Renewable Energy Agency -IRENA*); na
- (g) Ziara za mafunzo.

2.1.1 Uchambuzi wa utekelezaji wa Maazimio yaliyotokana na Taarifa ya Mwaka ya Kamati iliyowasilishwa Bungeni Mwezi Februari, 2023

Mheshimiwa Spika, jumla ya mapendekezo ishirini na tatu (23) yalitolewa na Kamati na kuazimiwa na Bunge lako Tukufu katika

mkutano wa kumi. Kwa ujumla, maazimio hayo yalilenga kuhakikisha Serikali inatekeleza kikamilifu majukumu yake kama yalivyoainishwa kwenye Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Katika vikao vya Kamati vilivyofanyika Mwezi Januari, 2024, Kamati ilipokea, kuchambua na kujadili taarifa ya utekelezaji wa maazimio hayo kutoka Wizara zote mbili inazosisimamia. Katika uchambuzi huo, Kamati imebaini yafuatayo: -

- a) Maazimio mawili (2) sawa na asilimia tisa (9%) yametekelezwa kikamilifu.
- b) Maazimio ishirini (20) sawa na asilimia themanini na saba (87) yapo katika hatua mbalimbali za utekelezaji.
- c) Azimio moja (1) sawa na asilimia nne (4%) halijatekelezwa.

Mheshimiwa Spika, baadhi ya maazimio ya Bunge yaliyotekelezwa kikamilifu ni pamoja na: -

- (a) Kuwawajibisha watu wote waliozembea na kusababisha kupasuka kwa Bwawa la Williamson Diamond Ltd na
- (b) Kusimamiwa kikamilifu kwa miradi ya maendeleo inayotekelezwa na Serikali ikiwemo usimamizi wa ujenzi wa bwawa la kuzalisha umeme la **JNHPP** ambao umekamilika kwa **asilimia 95.83** na majaribio ya kuzungusha mitambo kwa ajili kuzalisha umeme yameanza mwezi Januari, 2024.

Aidha, pamoja na mafanikio katika utekezaji wa maazimio hayo, kamati imebaini kwamba azimio moja halijatekelezwa, ambalo linahusu Serikali kuharakisha mchakato wa upatikanaji wa Sheria ya Jotoardhi nchini kabla ya kukamilika kwa mwaka 2023.

Mheshimiwa Spika, hadi sasa Serikali haijawasilisha Bungeni muswada utakaoweza kutungwa kwa sheria hiyo. Ni rai ya Kamati kwamba Bunge lako tukufu liisitize Serikali juu ya umuhimu wa kutekeleza azimio hili kikamilifu na kwa wakati ili kuwezesha nchi kuwa na mwongozo wa kisheria katika usimamizi wa jotoardhi.

2.1.2 Ziara za Ukaguzi wa Miradi iliyotengewa fedha kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023

Mheshimiwa Spika, Kanuni ya 117(1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari 2023 inaweka masharti kwa Kamati za Kisekta ikiwemo Kamati ya Nishati na Madini ya kutembelea na kukagua utekelezaji wa miradi iliyotengewa fedha kwa mwaka wa fedha unaoisha. Ili kuzingatia masharti haya, Kamati ilifanya ziara katika Mkoa wa Dodoma, Tanga, Pwani na Dar es Salaam. Katika mikoa hiyo, kamati ilikagua jumla ya miradi saba (7) iliyo chini ya Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini. Masuala yaliyobainika katika ukaguzi wa miradi hiyo yaliwasilishwa Bungeni kupitia Taarifa za Kamati kuhusu uchambuzi wa bajeti za Wizara hizo mwezi Aprili na mwezi Juni, 2023.

2.1.3 Uchambuzi wa Bajeti

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea, kuchambua na kujadili Taarifa za Bajeti za Wizara inazosisimamia ikiwa ni utekelezaji wa masharti ya Kanuni ya 117 (2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari 2023. Taarifa hizo zilibainisha masuala mbalimbali kama vile hatua zilizofikiwa katika utekelezaji wa bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023, ambazo zilieleza kwa kina kuhusu utekelezaji wa vipaumbele na majukumu ya Wizara, hali ya ukusanyaji wa maduhuli na upatikanaji wa fedha.

Aidha, taarifa hizo zilieleza mwelekeo wa bajeti inayofuata ikijumuisha maeneo ya vipaumbele, makadirio ya makusanyo ya maduhuli na

makadirio ya matumizi kwa mwaka wa fedha 2023/2024. Pamoja na mambo mengine, taarifa hizo zilionyesha ongezeko la bajeti za Wizara zote mbili ambazo ni muhimu kwa ukuaji wa uchumi wa Taifa letu. Kwa upande wa Wizara ya Nishati (Fungu 58) bajeti iliongezeka kutoka shilingi 2,905,981,533,00.00 mwaka 2022/2023 hadi kufikia shilingi 3,048,632,519,000.00 mwaka 2023/2024 sawa na ongezeko la asilimia 4.9. Kwa upande mwingine bajeti ya Wizara ya Madini (Fungu 100) iliongezeka kwa asilimia 7 kutoka shilingi 83,445,260,000.00 katika mwaka wa fedha 2022/2023 hadi kufikia shilingi 89,357,491,000.00 katika mwaka wa fedha 2023/2024.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaendelea kuipongeza Serikali kwa kuona umuhimu wa kuongeza bajeti katika wizara hizi ambazo zina mchango katika ukuaji wa uchumi wa nchi yetu.

2.1.4 Uchambuzi wa Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti kwa Kipindi cha Nusu

Mwaka (Julai – Disemba, 2023)

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipokea, kuchambua na kujadili taarifa kuhusu utekelezaji wa bajeti kwa kipindi cha nusu mwaka (Julai – Disemba, 2023) kwa Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini. Lengo lilikuwa ni kutathmini mwenendo wa ukusanyaji wa maduhuli na upatikanaji wa fedha ili kuweza kuishauri Serikali ipasavyo hasa ikizingatiwa kuwa katika kipindi hicho, ukusanyaji wa maduhuli na upatikanaji wa fedha unatakiwa kufikia angalau asilimia 50.

Mheshimiwa Spika, matokeo ya uchambuzi huo ni kama ifuatavyo: -

a) Wizara ya Nishati

Katika Mwaka wa Fedha 2023/2024, Wizara ilipangiwa kukusanya maduhuli ya **Shilingi 20,392,000.00**. Hadi kufikia Disemba 2023, kiasi cha **Shilingi 4,915,826.02** kimekusanywa sawa na **asilimia 24.11**. Aidha, kwa upande wa bajeti, Wizara ilipokea jumla ya **Shilingi**

1,310,852,090,180.49 ambayo ni sawa na **asilimia 43** ya kiasi cha **Shilingi 3,048,632,519,000** kilichoidhinishwa na Bunge kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 1**.

Uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, upatikanaji wa fedha za matumizi mengineyo (OC) siyo wa kuridhisha kwani kiasi kilichopokelewa ni **Shilingi 9,029,849,765.76** sawa na **asilimia 12.6** ya kiasi kilichoidhinishwa cha shilingi **71,637,112,000**. Kutokupokelewa kwa fedha hizi kulitokana na Wizara kutokupokea fedha za IMF **shilingi 53,200,000,000** kupitia ECF kwa ajili ya kutekeleza miradi ya TANESCO (Gridi imara) na REA (HEP) na OC ya Wizara na taasisi zake za PURA na TPDC. Kukosekana kwa fedha hizi kunachangia kutokukamilika kwa miradi iliyokusudiwa na watumishi kushindwa kutekeleza majukumu yao ipasavyo.

Kielelezo Na. 1: Upatikanaji wa Fedha kwa Wizara ya Nishati kwa kipindi cha Julai - Disemba, 2023

AINA	KILICHOIDHINISHWA	KILICHOPOKELEWA	ASILIMIA
MISHAHARA	16,292,586,000	8,504,475,706.86	52.2
OC	71,637,112,000	9,029,849,765.79	12.6
MAENDELEO NDANI	2,609,156,128,000	1,048,268,417,405.14	40.18
MAENDELEO NJE	351,546,693,000	245,049,347,302.73	69.70
JUMLA	3,048,632,519,000	1,310,852,090,180.49	43.00

Chanzo: Taarifa ya Wizara ya Nishati ya Januari, 2023 na usanifu wa Kamati.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba kwa ujumla upatikanaji wa fedha uko chini ya lengo ukilinganisha na kiasi kilichotarajiwa kupokelewa katika kipindi hicho. Ni ushauri wa Kamati kwamba serikali ihakikishe fedha zinazotengwa na kuidhinishwa na Bunge lako Tukufu zinatolewa kwa wakati na kikamilifu ili kutoathiri utendaji kazi wa Wizara.

b) Wizara ya Madini

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2023/2024, Wizara ilipangiwa kukusanya maduhuli ya **Shilingi 1,006,705,169,300**. Hadi kufikia Disemba 2023, Wizara ilikuwa imekusanya Shilingi **403,226,887,503.43** sawa na **asilimia 40.05** ya lengo. Kwa upande wa bajeti, Wizara ilikuwa imepokea jumla ya **Shilingi 110,530,115,847.01** kati ya **Shilingi 163,008,241,000.00** zilizoidhinishwa na Bunge sawa na **asilimia 67.81**. Uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, fedha za matumizi mengineyo (OC) ni **shilingi 23,097,988,584.79** na Mishahara ni **shilingi 10,708,179,719.83** mtawalia. Aidha, fedha zilizopokelewa kwa ajili ya miradi ya maendeleo ni **shilingi 75,830,808,750.17** kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 2**.

Kielelezo Na. 2: Upatikanaji wa Fedha kwa Wizara ya Madini kwa kipindi cha Julai - Disemba, 2023

AINA	KILICHODHINISHWA	KILICHOPOKELEWA	ASILIMIA
MISHAHARA	20,307,498,000	10,708,179,719.83	52.73
OC	45,877,443,000	23,991,127,377.01	52.29
MAENDELEO NDANI	96,823,300,000	75,830, 808,750.17	78.32
JUMLA	163,008,241,000.00	110,530,115,847.01	67.81

Chanzo: Taarifa ya Wizara ya Madini ya Januari, 2023 na usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba ukusanyaji wa maduhuli upo chini ya lengo jambo linaloweza kuathiri utendaji kazi wa Wizara. Ni ushauri wa Kamati kwamba serikali ihakikishe inakusanya maduhuli kikamilifu kadiri yalivyotengwa na kuidhinishwa na Bunge lako tukufu ili kutoathiri utendaji kazi wa Wizara.

2.1.5 Uchambuzi wa Utekelezaji wa Majukumu ya Wizara

Mheshimiwa Spika, Kamati ina wajibu wa kufuatilia utendaji wa Wizara inazosisimamia ikiwa ni utekezaji wa Masharti ya Kifungu cha 7(1)(d)⁴ cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge. Katika vikao vilivyofanyika mwezi Agosti, 2023, Oktoba, 2023 na Januari, 2024, Kamati ilipokea, kuchambua na kujadili taarifa mbalimbali za utendaji wa Wizara inazosisimamia kama ifuatavyo: -

(a) Wizara ya Nishati

Mheshimiwa Spika, jumla ya taarifa kumi na tatu (13) zinazohusu utendaji wa Wizara ya Nishati na taasisi zake zilichambuliwa na Kamati kama ifuatavyo: -

i) Utekelezaji wa Mradi wa Bwawa la kufua umeme la Julius Nyerere (JNHPP)

Mheshimiwa Spika, taarifa ya Wizara ilionesha kuwa, hadi kufikia tarehe 31 Julai, 2023 utekelezaji wa mradi huu kwa ujumla ulikuwa umefikia **asilimia 90.19**. Hali kadhalika hadi tarehe 31 Julai, 2023, malipo ya utekelezaji wa mradi huo yalikuwa Shilingi **Trilioni 5.53** sawa na **asilimia 84.3** ya gharama yote ya mradi wa shilingi Trilioni 6.558.

Mheshimiwa Spika, taarifa iliyowasilishwa kwenye kamati mwezi Januari, 2024 ilionesha kuwa Mradi huo umefikia **asilimia 95.83** ambapo tayari malipo ya shilingi **trilioni 5.85** sawa na **asilimia 89.24** yalikuwa yamefanyika. Aidha, inatarajiwa kuwa mradi huu utakamilika ifikapo mwezi Juni, 2024.

Mheshimiwa Spika, kuhusu kujaza maji kwenye bwawa, hadi kufikia Januari, 2024 ujazaji ulifikia urefu wa kina cha mita 167

⁴ Majukumu ya Kamati ya Kudumu ya Bunge za kisekta yatakuwa Kufuatilia utekelezaji unaofanywa na Wizara hizo.

kutoka usawa wa bahari. Kiasi hicho kinatosha kuanza uzalishaji wa umeme. Kutokana na hali hiyo, tarehe 8 Januari, 2024 Wizara ilisafirisha umeme kutoka chalinze hadi kwenye bwawa kwa lengo la kufanya majaribio ya mitambo ya kufua umeme. Kamati ilielezwa kuwa mtambo wa kwanza utaanza kuzalisha umeme mwezi Februari 2024 na mtambo wa pili mwezi Machi, 2024 ambayo kwa pamoja inatarajiwa kuzalisha umeme wa **MW 470** ambazo zitaunganishwa kwenye gridi ya Taifa.

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa mradi wa JNHPP unaenda sambamba na utekelezaji wa mradi wa njia ya kusafirisha umeme msongo wa kV 400 yenye urefu wa kilomita miamoja sitini (160) kutoka kituo cha kuzalisha umeme JNHPP hadi Chalinze. Mradi huo unagharimu Shilingi **Bilioni 158**. Pia unaenda sambamba na ujenzi wa kituo cha kupoza umeme cha Chalinze chenye uwezo wa MVA 1,500 unaogharimu Shilingi **Bilioni 124**. Miradi yote ilipangwa kukamilika Desemba, 2023. Hata hivyo, haikuwezekana kutokana na sababu mbalimbali. Kamati ilijulishwa kuwa mradi utarajiwa kukamilika mwishoni mwa mwezi Februari, 2024.

ii) Hali ya Uzalishaji na Upatikanaji wa Umeme Nchini

Mheshimiwa Spika, Kamati imekuwa na utaratibu wa kupokea taarifa kuhusu uzalishaji na usambazaji wa umeme nchini. Lengo la kufanya hivyo ni kufahamu mafanikio na changamoto zinazoikabili sekta ya umeme nchini ili kuwa katika nafasi nzuri ya kuishauri na kuisimamia Serikali.

Mheshimiwa Spika, taarifa iliyowasilishwa kwenye kamati katika vikao vya mwezi Januari, 2024 ilionesha kuwa hadi kufikia mwezi Desemba, 2023 uwezo wa mitambo ya kufua umeme (*installed*

capacity) kutoka vyanzo mbalimbali vilivyounganishwa katika Gridi ya Taifa ulifikia **MW 1,889.84**. Kiasi hiki ni ongezeko la uwezo wa **MW 195.29** katika kipindi cha mwaka mmoja ikilinganishwa na uwezo wa **MW 1694.55⁵** mwaka 2022. Pamoja na ongezeko hilo bado uzalishaji wa umeme nchini (*available capacity*) ulikuwa wastani wa **MW 1200** kiasi ambacho ni kidogo ikilinganishwa na mahitaji ambayo ni **MW 1,482.80** na hivyo kusababisha upungufu wa umeme wastani wa **MW 283**.

Mheshimiwa Spika, sababu za uzalishaji wa umeme kuwa mdogo ni pamoja na upungufu wa maji kwenye mabwawa tegemezi yakiwemo mtera, kidatu na kihansi, uchakavu wa mitambo ya kuzalishia umeme na miundombinu ya kusafirishia umeme, na upungufu wa gesi ya kuzalishia umeme. Aidha, athari za upungufu huo wa umeme ni maeneo mengi ya nchi kuingia katika mgao wa umeme.

iii) **Mradi wa Kuchakata na Kusindika Gesi Asilia (LNG)**

Mheshimiwa Spika, Tanzania imekuwa ikifanya shughuli za utafutaji, uendelezaji na uzalishaji wa gesi asilia ambapo hadi sasa jumla ya futi za ujazo **Trilioni 57.54** za gesi asilia zimegunduliwa katika maeneo mbalimbali nchini. Ugunduzi huo, umewezesha uzalishaji wa gesi asilia nchini kufikia wastani wa futi za ujazo **milioni 250** (250mmscfd) kwa siku hadi kufikia mwezi Oktoba, 2023. Uzalishaji huu ni ongezeko la **asilimia 13.3** ukilinganisha na uzalishaji wa futi za uzajo **Milioni 220.6** uliofikiwa katika kipindi kama hicho mwaka 2022⁶. Aidha, **asilimia 80** ya

⁵ Taarifa ya Kamati ya Mwaka ya Shughuli za Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini Kwa kipindi cha Februari, 2022 hadi Januari, 2023, ukurasa wa 12.

⁶ Taarifa ya Mwaka ya Shughuli za Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini kwa Kipindi cha Februari, 2022 hadi Januari, 2023, ukurasa wa 23

gesi inayozalishwa inatumika kuzalisha umeme jumla ya **MW 1,198.82** ambazo ni sawa na **asilimia 63.82** ya umeme wote unaozalishwa nchini.

Mheshimiwa Spika, kiasi hiki cha uzalishaji ni kidogo ikilinganishwa na hazina ya gesi iliyogunduliwa na mahitaji ya nchi kutokana na uwezo mdogo wa kifedha na uchakavu wa baadhi ya visima vya gesi. Katika kukabiliana na hali hii, Kamati ilielezwa kuwa Serikali inachukua hatua za muda mfupi za kuongeza uzalishaji wa gesi futi za ujazo **milioni 50.05** ndani ya mwaka 2024 kwa: -

- (a) Kuongeza msukumo wa gesi kwenye visima na mabomba ya gesi katika kitalu cha songosongo;
- (b) Kukarabati kisima cha songosongo Namba 7;
- (c) Kutoboa maeneo mapya ya kuzalisha gesi katika visima vya Mnazi bay Mbili na Mnazi bay tatu (MB 2 na MB 3); na
- (d) Kuchoronga visima viwili (2) vya uzalishaji wa gesi asilia katika kitalu cha mnazi bay.

Mheshimiwa Spika, ni rai ya kamati kwamba Serikali iongeze kasi ya kutekeleza miradi hii iliyopo katika hatua za muda mfupi ili kuongeza uzalishaji wa gesi asilia na hivyo kuchangia ongezeko la uzalishaji wa umeme na matumizi mengineyo.

iv) Mradi wa kusambaza umeme Vijijini (REA) awamu ya Tatu Mzunguko wa pili

Mheshimiwa Spika, Mradi huu unahusu usambazaji wa umeme kwenye Mikoa 24 ya Tanzania Bara na unagharimu kiasi cha Shilingi **trilioni 1.593**. Mradi unahusisha kujenga njia za umeme Msongo Mdogo **kilomita 12,447**, njia za umeme Msogo wa kati jumla ya **kilomita 23,669** na kuunganisha umeme kwenye **vijiji 4,071** vyenye wateja wa **awali 89,562**.

Hadi kufikia Disemba, 2023 umeme ulikuwa umewashwa kwenye **vijiji 3,335** sawa na **asilimia 82** na kuunganishia jumla ya wateja wa **awali 41,622** sawa na **asilimia 46.5**. Aidha, jumla ya kilomita 7,086.48 za njia ya msongo mdogo sawa na **asilimia 57** na njia za msongo wa kati kilomita 21,669 zimekamilika sawa na **asilimia 92**.

Mheshimiwa Spika, kasi ya utekelezaji wa mradi huu ilionekana kuwa ya kusuasua kutokana na sababu mbalimbali ambapo kamati iliagiza serikali kuchukua hatua za makusudi katika kukabiliana na hali hiyo.

Mheshimiwa Spika, ingawa takwimu za jumla zinaonesha kwamba kati ya **vijiji 4,071** vilivyo kwenye mradi ni **vijiji 3,335** sawa na **asilimia 82** ndio vimefikwa na umeme, bado idadi ya wananchi ambao wameunganishiwa na umeme iko chini kwani kati ya **wateja 89,562** waliokusudiwa ni **wateja 41,622** sawa na **asilimia 46.5** ndio wameunganishiwa na huduma ya umeme. Uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa hali hiyo inachangiwa na ukosefu wa nguzo katika maeneo husika kwa ajili ya ujenzi wa njia za msongo mdogo. **Ni rai ya Kamati kuwa Serikali ichukue hatua za makusudi ili kuongeza mtandao wa njia za msongo mdogo vijijini ili kuondoa malalamiko kutoka kwa wananchi kuhusiana na kutopata huduma ya umeme licha ya kwamba umefika kwenye vijiji vyao.**

v) Hali ya upatikanaji wa Mafuta Nchini

Mheshimiwa Spika, nchi yetu kwa sasa inapita katika kipindi kigumu cha mfumuko wa bei ya mafuta. Jambo hili linaathiri ukuaji wa uchumi kwa kuwa linasababisha kupanda kwa bei ya bidhaa na huduma. Kutokana na hali hii, Kamati imejiwekea

utaratibu wa kuitaka Serikali kuwasilisha hali ya upatikanaji wa mafuta nchini katika vikao vyake mbalimbali.

Mheshimiwa Spika, takwimu zilizowasilishwa kwenye Kamati mwezi Januari, 2024 zinaonesha kuwa kati ya mwezi Septemba, 2023 hadi Desemba, 2023 jumla ya Tani za mafuta **2,083,795** ziliingizwa nchini ambapo kati ya hizo, **tani 1,118,746** sawa na **asilimia 53.7** zilikuwa kwa ajili ya matumizi ya ndani na tani 965,049 sawa na **asilimia 46.3** zilikuwa kwa ajili ya kwenda nchi Jirani (*on transit*). Uchambuzi wa Kamati ulibaini kwamba mafuta yaliyoingizwa kwa ajili ya matumizi ya ndani yaliongezeka kwa **tani 103,903** sawa na **asilimia 10.23** ikilinganisha na **tani 1,014,842** zilizoingizwa katika kipindi kama hicho mwaka 2022.

Kiasi hiki kiliingizwa nchini kupitia zabuni arobaini na mbili (42) zilizoratibiwa na Wakala wa Uagizaji Mafuta kwa pamoja (PBPA). Kati ya zabuni hizo, shirika la Maendeleo ya Petroli Tanzania (TPDC) lilishinda zabuni moja (1) tu ya kuagiza mafuta ya dizeli na zabuni 41 zikienda kwenye kampuni saba (7) za binafsi na kampuni moja haikushinda zabuni.

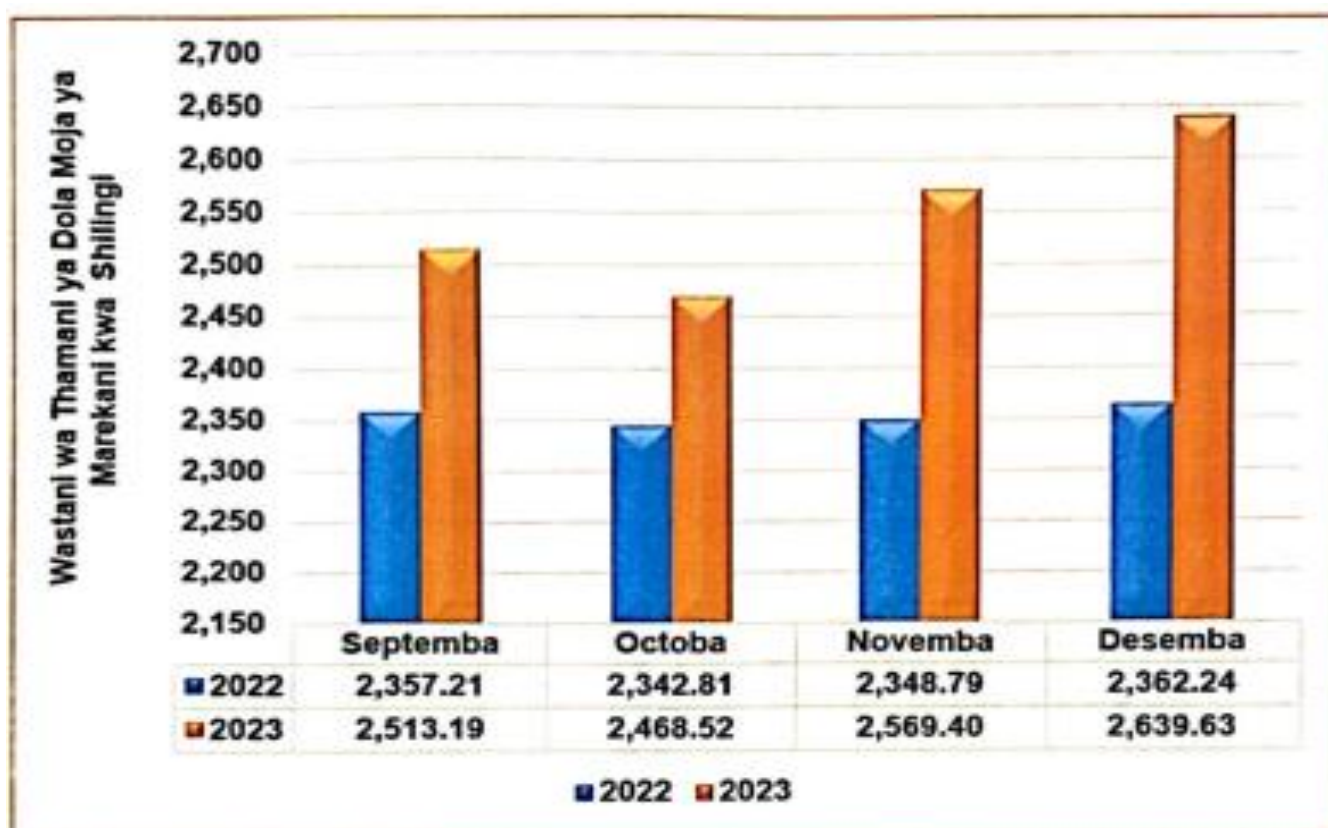
Mheshimiwa Spika, mwenendo wa biashara ya mafuta nchini unaonesha kwamba bei ya mafuta iliendelea kuwa juu kutokana na sababu zifuatazo: -

- (a) kupanda kwa bidhaa hiyo katika soko la dunia;
- (b) Vita baina ya Urusi na Ukraine ambayo imesababisha upungufu wa meli za kusafirisha mafuta na ongezeko la bima;
- (c) Uhaba wa fedha za kigeni hususani Dola ya Kimarekani nchini;

- (d) Gharama za meli kusubiri kushusha mafuta bandarini kwa muda mrefu kutokana na uwezo mdogo wa miundombinu ya upokeaji wa mafuta katika bandari ya Dar es Salaam; na
- (e) Kuongezeka kwa gharama za kubadilisha fedha za kigeni dhidi ya shilingi ya Tanzania (*exchange rate*) kama ilivyo kwenye Kilelezo Na. 3.

Aidha, uchambuzi zaidi wa Kamati ulibaini kuwa uwezo mdogo wa maghala ya kuhifadhia mafuta yaliyopo nchini pia unachangia ongezeko la bei ya mafuta kwani nchi haina uwezo wa kuhifadhi mafuta kwa muda mrefu. Mathalani, uagizaji wa mafuta kwa mwezi umeongezeka kutoka wastani wa **tani 300,000** kwa mwezi mwaka 2012 hadi kufikia **tani 600,000** kwa mwezi mwaka 2022 ambapo miundombinu ya kuhifadhia mafuta haijaongezeka uwezo.

Kielelezo Na. 3: Wastani wa Gharama za kubadilisha fedha za kigeni kwa kipindi cha Septemba hadi Disemba, 2022 na Septemba hadi Disemba, 2023

vi) Utekelezaji wa Mradi wa njia ya kusafirisha umeme kwa ajili ya uendeshaji wa reli ya Kisasa (SGR)

Mheshimiwa Spika, Serikali inatekeleza mradi wa ujenzi wa Reli ya Kisasa (SGR) kutoka Dar es Salaam hadi Mwanza na Kigoma. Reli hii itatumia nishati ya umeme katika kuendesha treni, hivyo TANESCO kwa kushirikiana na TRC inatekeleza mradi wa ujenzi wa miundombinu ya umeme kwa ajili ya uendeshaji wa treni.

Mradi wa umeme kwa ajili ya SGR unatekelezwa sasa uko katika awamu mbili na unagharimu jumla ya shilingi **Bilioni 173.73**. Awamu ya kwanza inaanzia Kinyerezi Dar es Salaam hadi Kingolwira Morogoro na unahusu upanuzi wa kituo cha Umeme na ujenzi wa njia ya kusafirisha umeme msongo wa kV 220 yenye urefu wa **kilomita 160** na mradi huu umekamilika.

Mheshimiwa Spika, awamu ya pili inahusu ujenzi wa miundiombinu ya kusafirisha na kupoza umeme kuanzia Msamvu Morogoro hadi Kintinku Singida. Awamu hii imegawanyika katika sehemu mbili (sehemu ya kwanza Lot 2-1 Msamvu Morogoro hadi Ihumwa Dodoma na sehemu ya pili Lot 2-2 Ihumwa Dodoma hadi Kintinku Singida) na inahusisha ujenzi wa miundombinu ya kusafirisha umeme msongo wa kV 220 yenye urefu wa kilomita 416. Hadi kufikia Novemba, 2023, sehemu ya kwanza ilikuwa imefikia **asilimia 98.09** na sehemu ya pili ilikuwa imefikia **asilimia 99**.

vii) Utekelezaji wa mradi wa ujenzi wa vituo vya gesi iliyoshindiliwa (CNG) katika kuendesha mitambo na magari

Mheshimiwa Spika, gesi inayozalishwa songosongo na Mnazi bay hutumika kuzalisha umeme (80%) na asilimia ishirini (20) hutumika kwa ajili ya viwanda, matumizi ya nyumbani na kuendeshea magari. Hadi kufikia mwezi Januari, 2024 kulikuwa na jumla ya vituo vitano (5) kwa ajili ya kujaza gesi asilia kwenye magari. Kati ya vituo hivyo,

vitatu (3) vimejengwa Dar es Salaam, kimoja Pwani na kimoja (1) Mtwara ambacho kinahudumia magari ya kampuni ya saruji ya Dangote. Aidha, hadi Januari, 2024 jumla ya **magari 2,970** yalikuwa yamefungwa mfumo wa gesi na yanautumia.

Mheshimiwa Spika, matumizi ya gesi katika kuendeshea magari ni nafuu ikilinganishwa na matumizi ya mafuta. Hata hivyo, takwimu zinaonesha kuwa idadi ya magari yaliyofungwa mfumo wa gesi nchini ni ndogo. Hali hii imesababishwa na mambo yafuatayo: -

- (a) Uchache wa vituo vya kujazia gesi (vituo vinne, ambapo Dar es Salaam vipo vitatu ((3)) na Pwani kimoja ((1)));
- (b) Gharama za kufunga mfumo wa gesi kuwa juu (wastani wa **shilingi 2,000,000** kwa gari); na
- (c) Uchache wa watalaam hususani wakaguzi wa mifumo hiyo (wapo wakaguzi kumi (10) waliosajiliwa na TBS).

Mheshimiwa Spika, Kamati inaona kuna haja kwa Serikali kuongeza jitihada za kujenga vituo vya kutosha na kuongeza mtandao wa gesi nchini hususani maeneo ya kimkakati vikiwemo vituo vya GPSA, ili kuwezesha upatikanaji wa gesi hiyo kwa wingi na kwa urahisi.

viii) Uchambuzi wa Mkataba wa Wakala wa Kimataifa wa Nishati Jadidifu (IRENA) wa Mwaka 2009

Mheshimiwa Spika, Kamati ilichambua mkataba husika (IRENA) kwa kuwianisha jukumu la msingi ambalo ni kuendeleza, kuhamasisha na kuongeza matumizi ya aina zote za nishati jadidifu⁷ dhidi ya malengo ya ilani ya Uchaguzi ya CCM (2020-2025), malengo ya Wizara ya Nishati, sera ya taifa ya nishati ya Mwaka 2015 na Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka mitano (2021/22-2025/26).

⁷ Ibara ya II ya Mkataba wa IRENA

Uchambuzi ulibaini kuwa mambo hayo yote yanashabihiana na Mkataba wa IRENA kwani yanalenga kuongeza uzalishaji wa umeme kwa kutumia vyanzo mbalimbali vya nishati jadidifu (renewable energy). Kwa kuzingatia faida hizi ambazo nchi yetu itazipata, Bunge lako tukufu lilikubali kuridhia mkataba huo.

i) Ziara ya Mafunzo katika Sekta ya Nishati

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifanya ziara za mafunzo ndani na nje ya nchi. Ziara za ndani zilifanyika katika Mikoa ya Dodoma, Tabora, Tanga, Morogoro na Dar Es Salaam na ya nje ilifanyika New Delhi nchini India. Lengo la ziara za ndani ya nchi ilikuwa kujifunza na kukagua utekelezaji wa miradi chini ya Wizara ya Nishati, ilhali ziara nje ya nchi ililenga kupata uzoefu ambao nchi ya India imeupata katika sekta ya gesi na mafuta. Maelezo kuhusu ziara hizo ni kama ifuatavyo: -

a. Bwawa la kufua umeme Mtera-Dodoma

Mheshimiwa Spika, ujenzi wa bwawa hili ulianza mwaka 1970 na kukamilika mwaka 1988 ambapo imefungwa mitambo miwili yenye uwezo wa kuzalisha umeme **MW 80**.

Ziara ya Kamati iliyofanyika mwezi Septemba, 2023 ilishuhudia upungufu wa maji kwenye bwawa hili uliosababisha mitambo kufanya kazi chini ya uwezo wake kwa kufua umeme wa **MW 70** tofauti na uwezo wake wa **MW 80**. Aidha, upungufu wa maji katika bwawa hili ulichangia upungufu wa maji kwenye bwawa la Kidatu kwani bwawa la mtera lilijengwa mahsusi kwa ajili ya kuhifadhi maji ya kuendeshea mitambo ya kufua umeme katika bwawa la Kidatu mkoani Morogoro.

b. Bwawa la Kufua umeme Kihansi-Morogoro

Mheshimiwa Spika, bwawa hili lilianza kujengwa mwaka 1994 na kukamilika mwaka 2000 kwa kufungwa mitambo mitatu yenye uwezo wa kuzalisha umeme wa **MW 180**. Kamati ilielezwa kuwa kutokana na uhaba wa maji katika bwawa, mtambo mmoja ulikuwa umezimwa na hivyo kuathiri uzalishaji wa umeme kwani hadi mwezi Septemba, 2023 uzalishaji ulikuwa **MW 120**.

c. Bwawa la kufua umeme Kidatu-Morogoro

Mheshimiwa Spika, ujenzi wa bwawa la kidatu uliofanyika kwa awamu tatu ulianza mwaka 1970 na kukamilika mwaka 1988 na ilifungwa mitambo yenye uwezo wa kuzalisha umeme wa **MW 204**. Wakati kamati inafanya ziara mwezi Septemba, 2023, mitambo ya bwawa hili ilikuwa inazalisha umeme wa **MW 175**. Aidha, upungufu huo wa uzalishaji wa umeme ulisababishwa na ukame pamoja na kupungua kwa maji katika bwawa la mtera Dodoma ambalo ni chanzo kikuu cha maji yanayoingia katika bwawa la kidatu.

Mheshimiwa Spika, katika vituo vyote vya mtera, Kihansi na kidatu mitambo yote ilizalisha umeme pungufu ya uwezo wake. Upungufu wa maji ambao kwa sehemu kubwa umeathiri uzalishaji wa umeme katika vituo hivyo umesababishwa na uhaba wa mvua kutokana na mabadiliko ya tabia nchi, uharibufu wa mazingira na shughuli za kibinadamu katika vyanzo vya maji yanayoingia kwenye mabwawa katika vituo hivyo. Kamati ilielezwa kwamba miongoni mwa hatua zinazochukuliwa na Serikali ili kunusuru mazingira kwenye vyanzo vya maji yanayokwenda kwenye

mabwawa ni pamoja na TANESCO kutenga shilingi **Bilioni 5** kila mwaka ili kuwezesha jamii kupitia taasisi za serikali na zisizo za serikali (CSR) kuboresha mazingira hayo.

Mheshimiwa Spika, mbali na uhaba wa maji kwenye mabwawa ya kuzalisha umeme, Kamati ilielezwa Kwamba uchakavu wa mitambo ya kuzalisha umeme unachangia kushuka kwa uzalishaji wa umeme katika vituo vyote. Kamati ilielezwa kwamba mitambo hiyo inahitaji ukarabati wa kawaida haraka iwezekanavyo na tayari Serikali imeshaini mikataba ya matengenezo kwa baadhi ya mitambo.

d. Kiwanda cha kuweka mfumo joto kwenye mabomba ya kusafirishia mafuta kutoka Hoima Uganda hadi Chongoleani Tanga

Mheshimiwa Spika, mafuta yatakayosafirishwa kupitia bomba la mafuta (EACOP) kutoka Uganda hadi Tanzania yapo katika hali ya kimiminika kigumu kisichoweza kusafirishwa kwa njia ya bomba la kawaida. Ili mafuta yaweze kuwa katika hali ya kimimimika laini na hivyo kusafirishwa kwa urahisi ni lazima yapashwe joto, hivyo kimeanzishwa kiwanda kwa ajili ya kutengeneza na kuweka mfumojoto (*thermal installation system-TIS*) kwenye mabomba yatakayotumika kusafirishia mafuta hayo. Kamati ilielezwa kuwa mradi huu ambao ni wa kwanza barani Afrika hadi mwezi Septemba, 2023 utekelezaji ulikuwa umefikia asilimia tisini na tano (95%) na ulitarajiwa kukamilika Disemba, 2023.

e. Ziara katika miradi ya gesi na mafuta nchini India

Mheshimiwa Spika, mwezi Novemba, 2023, Kamati ilifanya ziara ya mafunzo ya siku tano kwenye sekta ya gesi na mafuta nchini India. Kamati ilipata mafunzo kutoka kampuni kubwa za gesi na mafuta ambazo kwa sehemu kubwa zinamilikiwa na Serikali ya India. Baadhi ya miradi iliyotembelewa na Kamati ni ifuatavyo: -

- i) Kituo cha Kampuni ya Mafuta India (IOCL-LPG) cha kutengeneza, kujaza na kusambaza gesi kwa ajili ya kupikia na matumizi mengine ya kibiashara pamoja na kituo chake cha utafiti na maendeleo kilichopo Trikikalan na Faridabad;*
- ii) Kituo cha Kampuni ya Bharat (BPCL) kinachohusika na kutafiti, kuzalisha na kuuza gesi na bidhaa za mafuta pamoja na kituo cha utafiti na maendeleo kilichopo Noida, New Delhi;*
- iii) Kituo cha kuzalisha na kusambaza gesi inayotokana na tungamotaka (Compressed Bio Gas-CBG) kilichopo Faridabad-New Delhi; na*
- iv) Kituo cha kuchakata gesi asilia kwa ajili ya kutengeneza umeme, bidhaa za petroli na kusafisha mafuta (Panipat Refinery Plant Complex-PRPC)*

Mheshimiwa Spika, kwa sehemu kubwa kampuni na vituo hivyo vinamilikiwa na Serikali na vinazalisha na kusambaza mitungi ya gesi ya kupikia kwa takribani kila familia. Mitungi ya gesi **milioni 5.5** husambazwa kwa siku, wastani wa mitungi **bilioni 2** kwa mwaka.

Mitungi yote ya gesi hutengenezwa nchini India, na asilimia 80 ya gesi huagizwa kutoka nje na asilimia 20 pekee ndiyo

huzalishwa nchini. Vipo vituo vya kujaza gesi kwenye magari takribani **milioni 5** kwa siku, na lengo ni kufikia magari **milioni 16** ifikapo mwaka 2030.

Mheshimiwa Spika, mafanikio katika sekta ya gesi na mafuta nchini India yamechangiwa na mambo mbalimbali ikiwa ni pamoja na: -

1. Kuwa na vituo vya utafiti na uendelezaji (*research and development*) na kutekeleza kikamilifu matokeo ya tafiti ya vituo hivyo;
2. Kuwa na kampuni zinazojitegemea katika masoko, usambazaji gesi (City Gas Distributor-CGD) na uzalishaji na ujazaji wa gesi kwenye mitungi jambo lililoweza ufanisi wa kila idara;
3. Kuweka mfumo wa kidigitali na kanzidata ya wateja wote ambapo kila mteja anasajiliwa ili kuweza kumfikia na kujua historia ya matumizi ya gesi;
4. Uwepo wa ruzuku ya Serikali kwa kaya zisizojiweza kumudu gharama za kununua gesi ambapo pesa ya kununulia gesi huingizwa moja kwa moja kwenye akaunti ya mteja baada ya kampuni ya kusambaza gesi (CGD) kumfikishia gesi; na
5. Kuweka bei sawa ya gesi kwa watu wote ambao hawaguswi na ruzuku ya serikali.

Mheshimiwa Spika, kutokana na ziara hiyo yapo masuala kadhaa ambayo Kamati imejifunza ambayo ni pamoja na: -

- (i) Umuhimu wa Serikali kuwa mmiliki mkuu wa biashara ya mafuta na gesi na kutumia watalaam wabobevu katika sekta ya mafuta na gesi, biashara, teknolojia na uwekezaji;
- (ii) Ili Serikali iweze kupiga hatua katika sekta ya mafuta na gesi, ni vyema taasisi zake kuwa na vitengo vinavyojitegemea kwenye utafiti na maendeleo vikiwa na vifaa vya kisasa na

watalaam wabobevu katika sekta ya gesi, mafuta na uwekezaji;

- (iii) Ili kufikia azma ya nchi kwenye matumizi ya nishati ya gesi katika kupikia na kuachana kabisa na matumizi ya nishati nyingine, ni vyema serikali ikaandaa na kutekeleza mkakati kabambe wa kaya, wafanyabiashara na taasisi zinazotoa huduma ya chakula kutumia gesi katika kupikia.
- (iv) Ni vyema nchi ikaweka jitihada katika teknolojia na uwekezaji kwenye miradi ya nishati jadidifu hususani miradi isiyotumia gharama kubwa katika kuwekeza.
- (v) Ili kuwa na nishati toshelezi nchini inayokidhi mahitaji ya sasa na ya miaka mingi ijayo, ni vyema Serikali ikawekeza katika miradi mingi mbalimbali itakayochangia upatikanaji wa nishati na
- (vi) Ipo haja ya nchi kusomesha watalaam katika vyuo vya nchi zilizoendelea katika sekta ya nishati na gesi na kuwatumia katika miradi ya gesi na mafuta.

a) Wizara ya Madini

Mheshimiwa Spika, kupitia Wizara ya Madini, Kamati ilipokea, kuchambua na kujadili taarifa za utendaji kama ifuatavyo: -

i) Hali ya uendeshaji wa Migodi nchini ambayo Serikali ina Hisa na Fidha kwa Wanachi wanaopisha Miradi hiyo

Mheshimiwa Spika, Serikali imeendelea kutekeleza Sheria ya Madini Sura 123 inayotoa nafasi kwa Serikali kushiriki katika miradi ya uchimbaji madini kwa miradi yenye leseni za uchimbaji wa Kati na uchimbaji Mkubwa. Sheria hii imeweka masharti kwa Serikali kumiliki hisa huru (*non-dilutable free carried interest*)

zisizopungua asilimia 16⁸. Aidha, matakwa ya sheria hii ni mojawapo ya utekelezaji wa Sheria zilizolenga nchi kuwa na umiliki kwenye rasilimali asilia pamoja na kuhuisha mikataba yenye masharti hasi katika maeneo yanayohusu rasilimali asilia za nchi⁹.

Mheshimiwa Spika, kwa sasa Serikali inahisa kwenye kampuni tano (05) ambapo kampuni nne (4) zinahusika na miradi mikubwa ya migodi ya madini na kampuni moja (1) inahusika na mradi wa mgodi saizi ya kati. Aidha, kutokana na hisa hizo, serikali inawajumbe wawili (2) kati ya wajumbe watano (5) wa Bodi kwenye kila kampuni. Hadi kufikia mwezi Agosti, 2023 watanzania **3,110** walikuwa wameajiriwa kwenye miradi hiyo sambamba na serikali kuendelea kukusanya mapato ya kodi na tozo za aina mbalimbali. Taarifa kuhusu kampuni hizo ni kama zilizyoainishwa katika Kielelezo **Namba nne (4)** cha taarifa hii.

Kielelezo Na. 4:

Mchango wa Kampuni ambazo Serikali ina hisa hadi kufikia Agosti, 2023

Na.	Jina la Kampuni	Kampuni iliyoingiwa Ubia na Serikali	Hisa za Serikali (%)	Mapato ya Serikali TZS	CSR (TZS)	Manunuzi (TZS)
1.	Twiga Minerals Corporation Limited	Barrick Gold Corporation	16	1,456,432,002.398.08	18,371,303,299.42	2,117,769,398,400
2.	Tembo Nickel Corporation Limited (TNCL)	LZ Nickel	16	6,646,028,668.91	252,105,980.00	19,063,803,816
3.	Williamson Diamond Limited (WDL)	Kampuni ya Petra Diamonds Limited	37	66,815,164,819.99	207,815,550.00	739,597,455,648
4.	Sotta Mining Corporation Limited	Nyanzaga Mining Company Limited	16	552,589,020.00	24,466,368	7,794,712,800

⁸ Kifungu cha 10 cha Sheria ya Madini, Sura ya 123

⁹ Sheria ya Mapitio na Majadiliano Kuhusu Masharti Hasi Katika Mikataba ya Mali na Rasilimali Asilia, Sura ya 450 pamoja na Sheria ya Mamlaka ya Nchi Kuhusu Umiliki wa Mali na Rasilimali Asilia, Sura ya 449.

5.	Faru Graphite Corporation Limited (FGCL)	Mahenge Resources Limited	16	1,393,536,478.05	47,980,800	1,393,536,478.05
6.	Mamba Minerals Corporation Limited (MMCL)	Ngualla Group, UK Limited	16	224,766,300.60	2,166,341,300	26,868,180,000
	Jumla Kuu (TZS)			1,532,064,087,585	21,045,546,929	2,893,423,283,326

Chanzo: Wizara ya Madini na usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa kamati umebaini kuwa mchango unaotokana na ununuzi wa bidhaa na huduma hapa nchini kwa kampuni ambazo serikali inahisa bado uko chini. **Ni rai ya Kamati kuwa serikali iongeze usimamizi katika eneo hili katika kuhakikisha makampuni hayo yananunua bidhaa zinazopatikana maeneo yanayozunguka mradi au maeneo mengine hapa nchini.**

Aidha, kamati imebaini kuwa Serikali imekuwa ikilazimika kuunda kampuni mpya pale inapohitajika kuwa mbia kwenye kampuni ya uwekezaji katika sekta ya madini jambo linaloweza kuchelewesha mchakato wa uwekezaji na pia kuzalisha kampuni nyingi zenye majukumu yanayofanana. Ni mtazamo wa **Kamati kwamba kuna haja ya Serikali kuitumia kampuni ya STAMICO katika umiliki wa hisa kwenye baadhi ya migodi kwani kampuni hiyo ina watalaam na inaruhusiwa kuwekeza kwenye sekta ya madini.**

Mheshimiwa Spika, kuhusu fidia, katika miradi mitano ambayo serikali inahisa wananchi walipisha maeneo yao ili kuruhusu uwekezaji. Taarifa zilizowasilishwa kwenye kamati zinaonesha kwamba katika miradi hiyo hakuna mradi ambao wananchi wamelipwa fidia kwa asilimia miamoja (100%). **Ni mtazamo wa kamati kuwa serikali isimamie kikamilifu suala la fidia na kuhakikisha wananchi wanalipwa kwa wakati ili kuondoa malalamiko dhidi ya serikali na kuwakwamua dhidi ya athari za kiuchumi, kisaikolojia na kijamii.**

ii) Uendelezaji wa leseni za Shirika la Madini la Taifa (STAMICO)

Mheshimiwa Spika, hadi Agosti, 2023 Shirika lilikuwa linamiliki jumla ya leseni za **madini 167** katika maeneo mbalimbali nchini. Kati ya hizo, **leseni 143** hazijafanyiwa utafiti na **24** ndizo zenye utafiti. Aidha, Shirika linaendeleza miradi mitano (5) ya uchimbaji wa madini kwenye leseni zenye utafiti. Miradi hiyo ni uchimbaji wa makaa ya mawe Kabulo-Kiwira, uchakataji wa kokoto Chigongwe, Dodoma, uchimbaji wa dhahabu Biharamulo, Buhemba-Butiama na Buckreef, Geita.

Hadi kufikia Juni, 2023 jumla ya **shilingi 3,234,173,410.00** zilikusanywa katika miradi hiyo kutokana na kodi na tozo mbalimbali. Pia Shirika kwa kushirikiana na TANESCO linaendelea na majadiliano na wawekezaji ili kuzalisha umeme wa **MW 200** katika Mradi wa Makaa ya Mawe Kiwira-Mbeya.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa kamati umebaini kuwa kutokufanyika kwa utafiti katika maeneo mengi yenye leseni kunazuia maeneo hayo kupata wawekezaji. **Ni rai ya kamati kuwa maeneo ambayo shirika lina leseni, yafanyiwe utafiti wa kijiolojia haraka iwezekanavyo na taarifa zake zifahamike ili kuvutia wawekezaji.**

iii) Usimamizi wa Madini ya Tanzanite na Mkakati wa kuuza Madini hayo nje ya eneo la Mirerani.

Mheshimiwa Spika, Serikali kupitia Tume ya Madini imeendelea kutekeleza jukumu la kusimamia shughuli zinazohusiana na madini nchini ikiwemo uuzaji wa madini ya Tanzanite, Mirerani. Tume ilianzisha ofisi ya Madini Mirerani ambayo inasimamia eneo tengefu la Mirerani na Wilaya ya Simanjiro. Katika kuhakikisha kunakuwa na udhibiti wa biashara ya madini ya Tanzanite, mwaka 2021, Serikali iliamua shughuli zote za ununuzi na uongezaji thamani madini ya Tanzanite zifanyikie Mirerani.

Uamuzi huu wa Serikali umeonekana kutoleta matokeo yaliyotarajiwa kutokana na kuathiri soko la madini hayo nchini. Ili kukabili changamoto hiyo, Serikali inampango wa kuruhusu biashara ya madini ya Tanzanite yaliyosanifiwa (kukatwa na kung`arishwa) ifanyike pia kwenye maeneo mengine ya kimkakati ili kuiwezesha nchi kunufaika na rasilimali hiyo. Miongoni mwah atua za serikali katika mpango huo ni kurejesha maonesho ya Kimataifa ya vito na usonara ya Arusha na kuanzisha maonesho na minada ya kimataifa ya madini nchini.

iv) Utendaji wa kituo cha Jeomolojia (TGC)

Mheshimiwa Spika, kituo hiki kilianzishwa mwaka 2009 kwa lengo la kuboresha manufaa yatokanayo na rasilimali madini pamoja na kuhamasisha uongezaji thamani wa madini nchini. Kwa sasa kituo kinatoa mafunzo ya muda mfupi na muda mrefu katika fani za vito na teknolojia ya usonara ngazi ya astashahada na stashahada. Kituo pia kinazalisha bidhaa zitokanazo na rasilimali madini pamoja na kutoa huduma za utambuzi wa madini ya vito na bidhaa zake, tafiti za madini ya vito na huduma za ushauri kwenye madini ya vito na usonara.

Mheshimiwa Spika, licha ya majukumu ya kituo kuonekana kuwa ya msingi, uchambuzi wa kamati ulibaini kuwa bado kituo hakifahamiki vya kutosha kwa watanzania na hivyo kuwakosesha huduma zitolewazo na kituo ikiwa ni pamoja na kuathiri idadi ya wanafunzi wanaodahiliwa katika mafunzo yatolewayo na kituo. Kamati ilielezwa sababu zinazochangia hali hii kuwa ni pamoja na kukosekana kwa hati ya uanzishaji wa kituo, ufinyu wa miundombinu ikiwemo mabweni, uchache wa watumishi na ufinyu wa bajeti.

Uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba changamoto hizi zimekuwa zikijirudia kila mwaka hivyo **inaishauri Serikali itatue changamoto hizo ili kukiwezesha kituo kutekeleza majukumu yake kikamilifu.**

v) Utendaji kazi wa Taasisi ya Jiolojia na Utafiti wa Madini Tanzania (GST)

Mheshimiwa Spika, majukumu ya msingi ya taasisi hii ni pamoja na kufanya tafiti za jiosayansi, kutoa huduma za kimaabara katika jiosayansi, kuratibu na kushauri juu ya majanga ya asili ya jiolojia ikiwemo volkano na maporomoko ya ardhi, kutoa ushauri wa kijiosayansi na kukusanya na kutunza takwimu na taarifa za jiosayansi. GST inatekeleza majukumu hayo kupitia maabara tatu (3) ambapo mbili (2) zipo Dodoma na moja (1) Geita.

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2022/2023 bajeti ya **shilingi 2,400,000,000.00** iliyotengwa kwa ajili ya taasisi hii iliwezesha kununua vifaa mbalimbali vya kimaabara ambavyo vimesaidia kupunguza malalamiko ya wateja kutokana na utambuzi wa madini ya vito na kuongezeka idadi ya sampuli kwenye maabara kutoka **17,000** hadi kufikia **22,232**.

Mheshimiwa Spika, licha ya jitihada hizi, bado GST iinakabiiliwa na changamoto mbalimbali zinazoathiri utendaji kazi wake zikiwemo: -

- (a) Ufinyu wa bajeti kwa ajili ya kufanya utafiti wa jiokemia na jiofizikia (kwa njia ya kurusha ndege). Hadi oktoba, 2023 utafiti wa kina wa jiofizikia kwa njia ya kurusha ndege ulikuwa umefanyika kwa **asilimia 16**;
- (b) Upungufu wa Vitendea kazi vya kimaabara hususani vya jiofizikia unaoathiri utambuzi wa aina za miamba na sifa zake;
- (c) Uchakavu wa miundombinu ya kimaabara; na

(d) Upungufu wa watumishi unaokwamisha GST kuanzisha ofisi za kanda.

vi) Marekebisho ya Sheria na kanuni katika sekta ya Madini

Mheshimiwa Spika, katika majadiliano ya kikazi baina ya kamati na Serikali, ilibainika kuwa baadhi ya changamoto zinazoikabili sekta ya madini utatuzi wake unahusu kutungwa kwa sheria mpya na zilizopo kufanyiwa marekebisho. Miongoni mwa sheria inayopaswa kutungwa ni sheria kuhusu usimamizi wa matumizi ya baruti kwani iliyopo ni ya Mwaka 1963 na haikidhi mahitaji ya sasa. Aidha, marekebisho ya sheria yanayohitajika ni kuweka masharti kuhusu uwezekano wa biashara ya makinikia kufanyika nchini, kuitambua maabara ya Tume ya Madini, kuruhusu uendeshaji wa minada ya madini ya kimataifa na kuruhusu biashara ya madini ya Tanzanite kufanyika nje ya eneo la mererani. **Ni rai ya kamati kwamba serikali iharakishe mchakato wa kuwasilisha Bungeni miswada ya kuwezesha kutungwa na kurekebisha Sheria husika. Aidha, serikali ifanye marekebisho kwenye kanuni zilizopo ili kutatua changamoto zinazokwamisha ustawi wa sekta ya madini nchini.**

vii) Utendaji kazi wa Taasisi ya Uhamasishaji Uwazi na Uwajibikaji katika Rasilimali Madini, Mafuta na Gesi Asilia (TEITI)

Mheshimiwa Spika, katika mwaka 2023/2024 TEITI imeendelea kutekeleza vipaumbele vyake sita ilivyojiwekea ikiwemo kutoa ripoti ya 14 kuhusu uwazi katika sekta ya madini, mafuta na gesiasilia nchini, kujenga mfumo wa kielektroniki utakaotumiwa na kampuni za uziduaji pamoja na taasisi za Serikali kuripoti malipo yanayofanywa na kampuni za madini, mafuta na gesi asilia na kufanya tafiti mbalimbali kuhusu uwazi wa rasilimali madini, mafuta na gesi asilia.

Mheshimiwa Spika, TEITI imefanikiwa kutekeleza majukumu yake mbalimbali ikiwemo kueleemisha umma kuhusu matumizi ya takwimu zinazotokana na ripoti za TEITI, Kutoa ripoti kumi na tatu (13) kwa kipindi cha Julai, 2008 hadi Juni, 2021 na kuelimisha watumishi wa halmashauri namna ya kuhakiki malipo yanayotokana na shughuli za rasilimali asilia.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo, taasisi hii inakabiliwa na changamoto mbalimbali zikiwemo bajeti ndogo, ukosefu wa vitendea kazi, uchache wa watumishi pamoja na watumishi viongozi akiwemo mtendaji mkuu kukaimu kwa muda mrefu nafasi zao, baadhi yao takribani miaka sita (6).

viii) Utafiti na Uendelezaji wa leseni za madini kwenye maeneo ya Hifadhi

Mheshimiwa Spika, Wizara ya Madini imeendelea kutoa leseni kwenye baadhi ya maeneo ya hifadhi za wanyama ikiwemo hifadhi ya Burigi chato, Swagaswaga, Mwalimu nyerere na Saadani ambapo hadi oktoba, 2023 jumla ya **leseni 44** zilikuwa zimetolewa ikiwemo leseni **mbili (2)** kwa ajili ya uchimbaji mkubwa na arobaini (40) za utafutaji wa madini. Kwenye hifadhi za misitu, jumla ya **leseni 293** za uchimbaji mdogo zilitolewa Chunya, Songwe, Geita, Katavi, Tabora na Mbogwe. Katika kutoa leseni hizi, Wizara hulazimika kuzingatia sheria nyingine zinazohusu hifadhi za Wanyamapori, hifadhi za Taifa na hifadhi za misitu.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa utoaji wa leseni katika hifadhi za taifa, mapori tengefu na mapori ya akiba upo chini ikilinganishwa na utoaji wa leseni kwenye hifadhi za misitu. Ili kutekeleza ahadi za viongozi wa kitaifa kuhusu uchimbaji wa madini kwenye maeneo ya hifadhi, **ni mtazamo wa kamati kuwa mamlaka zote zinazohusika na usimamizi wa maeneo hayo zishirikiane katika utendaji ili kuwezesha utekelezaji wa lengo hili.**

ix) Ziara na Semina za Mafunzo katika Sekta ya Madini

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifanya ziara za mafunzo katika Mikoa ya Dar es Salaam, Kagera, Dodoma na Lindi pamoja na semina mbalimbali kwa lengo la kujionea na kujifunza utekelezaji wa miradi iliyo chini ya Wizara ya Madini kama ifuatavyo: -

(a) Wajibu wa Wamiliki wa Leseni za Madini kwa Jamii (CSR)

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata mafunzo kuhusu wajibu wa wamiliki wa leseni za miradi ya madini ikiwemo inayomilikiwa na STAMICO. Ili kutatua changamoto zinazohusu CSR, serikali ilitunga Kanuni za Wajibu wa Wamiliki wa Leseni za Madini kwa jamii za Mwaka 2023¹⁰. Kanuni hizo zimeainisha mambo mbalimbali ikiwemo mmiliki wa leseni kuwajibika kuishirikisha halmashauri ya kijiji au mtaa unaoguswa na mradi katika kuainisha vipaumbele vya jamii wakati wa zoezi la kuandaa mpango wa wajibu wake kwa jamii. Aidha, kazi zote zinazohusu usimamizi wa wajibu wa mmiliki wa leseni ikiwemo kuhakikisha miradi inayotekelezwa na wamiliki wa leseni inazingatia thamani ya fedha¹¹. Aidha kazi zote zitakuwa chini ya Kamati ya Wataalam ambayo inaundwa na wajumbe wafuatao kutoka katika halmashauri husika:

- (1) Mkurugenzi Mtendaji-Mwenyekiti;
- (2) Afisa Mipango-Katibu;
- (3) Afisa wa Tume ya Madini wa eneo husika;
- (4) Wawakilishi wawili wa mmiliki wa leseni ya madini;
- (5) mhandisi;
- (6) Wakili wa Serikali;
- (7) Afisa Mazingira;
- (8) Afisa Maendeleo; na
- (9) afisa kutoka eneo mahsusi la utekelezaji wa mradi.

¹⁰ Tangazo La Serikali Na. 409 la tarehe 23 Juni, 2023

¹¹ Kanuni ya 7(b) ya Kanuni za CSR za Mwaka 2023.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa kamati ya wataalaam imepewa majukumu mazito katika kuhakikisha jamii inanufaika na uwepo wa miradi inayohusu madini katika maeneo husika. **Hata hivyo, kamati inamashaka endapo muundo wa kamati hiyo unaweza kuleta tija katika utendaji kazi wake sambamba na kulinda kikamilifu maslahi ya jamii husika kutokana na ukweli kwamba haina uwakilishi wa wananchi kutoka maeneo yanayozunguka utekelezaji wa mradi.**

(b) Ziara katika mradi wa madini ya Nikeli, Kabanga-Ngara

Mheshimiwa Spika, kamati ilishiriki uzinduzi wa kulipwa fidia ya jumla ya **shilingi Bilioni 33.08** kwa wananchi **1,341** waliopisha mradi wa uchimbaji madini ya Nikeli na madini mengine ambata pamoja na ujenzi wa kiwanda cha kusafisha madini unaotekelezwa na Kampuni ya Tembo Nickel. Mradi umeanza kazi za awali na baadhi ya wananchi wamehama kupisha utekelezaji wa mradi. **Kamati inasisitiza serikali kuhakikisha inasimamia kikamilifu ulipwaji wa fidia kwa wananchi ili kuondoa uwezekano wa kutokea sintofahamu ambazo huzalisha migogoro baina ya mwekezaji na wananchi lakini pia chuki kutoka kwa wananchi dhidi ya serikali kwa hisia kwamba imeshindwa kuwatetea.**

(c) Mkutano wa Kimataifa wa Madini na Uwekezaji Tanzania wa Mwaka 2023

Mheshimiwa Spika, mkutano huu uliwakutanisha wadau na wawekezaji wa madini kutoka nchi mbalimbali duniani na Serikali ilipata fursa ya kueleza na kuonesha rasilimali madini zilizopo nchini. Kupitia mkutano huo, Kamati ilibaini kuwa nchi yetu ina fursa nyingi katika sekta ya madini ikiwa ni pamoja na madini ya chini ya sakafu ya bahari kama vile *silicon manganese* ambayo nchi haijawa na uwezo wa kuyachimba. **Ni rai ya kamati kuwa Serikali iendelee**

kuandaa mikutano ya kimataifa na kutumia kikamilifu kutangaza fursa za biashara ya madini mbalimbali yanayopatikana nchini.

(d) Mradi wa Kokoto Chigongwe, Dodoma

Mheshimiwa Spika, mradi huu unamilikiwa na shirika la STAMICO ambapo upo katika hatua ya kufunga mtambo wenye thamani ya shilingi **1,137,168,331** wenye uwezo wa kuzalisha **tani 2000** za kokoto kwa siku. Lengo la mradi ni kuhudumia miradi mikubwa ya serikali ikiwemo ujenzi wa majengo, viwanja vya ndege na barabara. Kamati ilifahamishwa kuwa mawe yanayotegemewa kuzalisha kokoto yameshafanyiwa vipimo vya kimaabara na yameonekana yanafaa kuzalisha bidhaa bora. Aidha, mawe yaliyopo kwenye eneo hilo yanafikia tani **milioni 13.3** kiasi ambacho kinawezesha mradi kudumu kwa muda wa **miaka 33**.

Mheshimiwa Spika, mradi unatekelezwa na shirika moja kwa moja kwa mfumo wa *force account* na ulipangwa kukamilika mwezi Januari, 2024. Ukaguzi wa kamati umebaini kuwa utekelezaji wa mradi upo nyuma ya muda kwa kuwa utekelezaji wake hadi Januari, 2024 ulikuwa umefikia **asilimia 70** tu. **Aidha, kamati ilishauri serikali kufikiria kuzalisha bidhaa nyingi zaidi ikiwemo *tiles, marble* na tofali za *paving* kwa kutumia mawe yanayopatikana katika eneo hilo. Katika kuhakikisha mradi unakuwa na tija zaidi, kamati ilishauri ubora wa bidhaa uzingatiwe ili kukidhi matakwa ya wateja.**

2.2 Yaliyobainika wakati wa ufuatiliaji wa Sekta za Nishati na Madini

Mheshimiwa Spika, ufuatiliaji uliofanywa na Kamati kwa Wizara inazosisimamia kwa mujibu wa Kanuni¹² umeiwezesha Kamati kubaini changamoto mbalimbali ambazo kwa kiasi kikubwa zinachangia

¹² Kanuni ya 7 (1) (d) ya Nyongeza ya nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023

kukwamisha lengo la nchi katika kuhakikisha ustawi wa wananchi¹³.

Katika ufuatiliaji huo, Kamati imebaini masuala yafuatayo: -

- 2.2.1** Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Nishati uko chini ya wastani ambao ni asilimia 50. Hadi kufikia Disemba, 2023 upatikanaji wa fedha za Wizara ulikuwa umefikia asilimia 43 tu;
- 2.2.2** Ukusanyaji hafifu (wastani wa asilimia 32.08) wa maduhuli kwa Wizara zote mbili ikilinganishwa na lengo tarajiwa katika kipindi hicho. Hadi kufikia Disemba, 2023 Wizara ya Nishati ilikusanya asilimia 24.11 na Wizara ya Madini ilikusanya asilimia 40.05;
- 2.2.3** Idadi ya watumishi katika baadhi ya taasisi chini ya Wizara zote mbili iko chini ikilinganishwa na mahitaji;
- 2.2.4** Hali ya upatikanaji wa Umeme nchini bado hairidhishi ikilinganishwa na mahitaji kwa sababu uwezo wa uzalishaji umepungua na hivyo kusababisha mgao wa maeneo mengi nchini;
- 2.2.5** Kusuasua kwa utekelezaji wa mpango wa kuzalisha umeme wa makaa ya mawe kupitia mradi wa Kabulo-Kiwira baina ya TANESCO na STAMICO.
- 2.2.6** Kusuasuu kwa utekelezaji wa miradi ya kuimarisha gridi ya umeme (Gridi imara) nchini;
- 2.2.7** Utekelezaji wa Miradi ya REA kwa lengo la kuhakikisha wananchi wote wa vijijini wanapata umeme siyo wa kuridhisha;
- 2.2.8** Bei ya mafuta kuendelea kuwa juu kutokana na sababu mbalimbali ikiwemo uhaba wa fedha za kigeni hususani Dola za Kimarekani, gharama za kubadlisha fedha za kigeni (exchange rate) na uwezo mdogo wa miundombinu ya kushusha mafuta katika bandari ya Dar es Salaam;
- 2.2.9** Ukosefu wa Maabara za kupima ubora wa mafuta katika bandari ya Tanga na Mtwara;

¹³ Ibara ya 8 (1) (b) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977

- 2.2.10** Idadi ndogo ya vituo vya kujaza gesi iliyoshindiliwa kwenye magari (CNG) na hivyo kutokukidhi mahitaji;
- 2.2.11** Gharama kubwa za kufunga mfumo wa kutumia gesi kwenye magari (wastani wa shilingi milioni mbili kwa gari);
- 2.2.12** Uzalishaji mdogo wa gesi asilia nchini ikilinganishwa na uhitaji kwa ajili ya matumizi mbalimbali;
- 2.2.13** Shirika la Maendeleo ya Petroli (TPDC) kushindwa katika zabuni za kuagiza mafuta na hivyo nchi kutegemea kampuni binafsi katika uagizaji wa mafuta kwa ajili ya matumizi ya nchi na nchi jirani;
- 2.2.14** Utekelezaji wa ilani ya Uchaguzi ya CCM (2020-2025) kuhusu nchi kuwa na nishati jadidifu ya **MW 1,100¹⁴** inayotokana na upepo, jotoardhi na nishati jua sio ya kuridhisha;
- 2.2.15** Hali ya utafiti nchini katika sekta ya madini kwa kutumia teknolojia ya kisasa ya “High Resolution Geophysical Survey” ili kuboresha taarifa za kijiolojia sio ya kuridhisha;
- 2.2.16** Kusuasua kwa wamiliki wa leseni za madini katika utoaji wa huduma kwa jamii (Corporate Social Responsibility-CSR);
- 2.2.17** Ulipaji wa fidia kwa wananchi wanaopisha maeneo yao ili kufanikisha utekelezaji wa miradi ya madini sio wa kuridhisha;
- 2.2.18** Taasisi za Serikali zilizo chini ya Wizara ya Madini hususani GST, STAMICO, TEITI, Tume ya Madini na TGC zinahitaji kuwezesha; na
- 2.2.19** Uelewa mdogo wa jamii kuhusu wajibu wa TEITI katika sekta ya madini, mafuta na gesi na namna jamii inavyopaswa kunufaika na miradi kutokana na sekta hizo.

¹⁴ Ilani ya Uchaguzi ya CCM ya Mwaka 2020, ukurasa wa 104

SURA YA TATU

3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO

3.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, pamoja na kazi nzuri zinazofanywa na Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini ambazo Kamati kama msimamizi imezishuhudia katika kipindi cha mwaka mzima wa shughuli za Kamati, bado kuna changamoto mbalimbali zinazozikabili Wizara hizi ambazo zimekuwa kikwazo katika kufikia malengo mbalimbali ya nchi kama zinavyoonekana kwenye Taarifa hii. Kutokana na changamoto hizo, Kamati inatoa mapendekezo yafuatayo: -

3.2 Mapendekezo ya Jumla

3.2.1 Kusuasua kwa utekelezaji wa Bajeti (ukusanyaji wa maduhuli)

KWA KUWA ukusanyaji wa maduhuli kama ilivyoidhinishwa na Bunge katika Wizara zote mbili uko chini ya lengo kwani hadi Disemba, 2023 ukusanyaji ulikuwa wastani wa asilimia 32.08 ya lengo;

NA KWA KUWA hali hiyo inachangia kukwamisha Wizara na taasisi zake kutekeleza kikamilifu na kwa wakati shughuli mbalimbali zilizopangwa kutekelezwa katika kipindi hicho na hivyo kuathiri matarajio ya wanachi ya kupata huduma bora kutoka katika Wizara hizo na taasisi zake;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba; Serikali ihakikishe kunakuwa na mikakati madhubuti itakayoweza ukusanyaji wa maduhuli kutekelezwa kikamilifu ili kutoathiri utekelezaji wa shughuli zilizopangwa na Wizara na taasisi zake.

3.2.2 Kusuasua kwa utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo

KWA KUWA utekelezaji wa baadhi ya miradi unasuasua ikiwemo mradi wa Kinyerezi I *Extension* **MW 185**, mradi wa kusambaza umeme vijijini (awamu

ya tatu mzunguko wa pili), mradi wa kuzalisha mkaa mbadala wa kupikia (Kiwira na Kisarawe) na ujenzi wa ofisi ya Tume ya Madini Dodoma;

NA KWA KUWA kusuasua huko kunasababisha ongezeko la gharama za utekelezaji wa miradi hii, kukosesha wananchi huduma iliyotarajiwa kutokana na miradi hiyo na kuathiri utendaji katika taasisi ambazo zinatekeleza miradi hiyo;

NA KWA KUWA kusuasua huko kunaendelea kuchochea uharibifu wa mazingira kwani wananchi wanakata miti kwa ajili ya kuni na kuchoma mkaa ambavyo pia vinawaathiri kiafya;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba; Serikali ihakikishe utekelezaji wa miradi unafanyika kikamilifu na kwa wakati na hivyo kuokoa ongezeko la gharama, kuwezesha wananchi kupata huduma tarajiwa kutokana na miradi hiyo na kupunguza uharibifu wa mazingira.

3.3 Wizara ya Nishati

3.3.1 Utekelezaji wa Bajeti (upatikanaji wa fedha kutoka hazina)

KWA KUWA, mwenendo wa upatikanaji wa fedha kutoka hazina (hasa za nje) hauridhishi kwani hadi kufikia Disemba, 2023 upatikanaji ulikuwa kwa wastani wa **asilimia 43** (fedha za nje (IMF) kwa ajili ya matumizi mengineyo (OC) hazikupatikana kabisa);

NA KWAKUWA, hali hiyo inachangia Wizara na taasisi zake kushindwa kutekeleza kikamilifu majukumu yaliyopangwa na hivyo kuathiri huduma tarajali kwa wananchi kutoka katika wizara na taasisi zake;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba;

(a) Serikali ihakikishe fedha zilizoidhinishwa kwa Wizara ya Nishati na taasisi zake zinapatikana kwa utoshelevu na kwa wakati;

- (b) Serikali ijielekeze kutenga fedha kutoka vyanzo vya ndani ili kuepuka adha ya utegemezi wa fedha za nje ambazo mara nyingi hazipatikani kwa uhakika na kwa wakati; na
- (c) Serikali iboreshe mfumo wa ufuatiliaji wa fedha za nje zilizotengwa kwenye bajeti.

3.3.2 Hali ya Usambazaji na Upatikanaji wa Umeme nchini

KWA KUWA, hali ya usambazaji na upatikanaji wa umeme nchini siyo ya kuridhisha kutokana na ukame, uhaba wa gesi, uchakavu wa miundombinu na uchache wa vituo vya kupoza umeme;

NA KWA KUWA hali hiyo inaathiri uzalishaji wa bidhaa na huduma nchini na hivyo kuathiri ukuaji wa uchumi na kuchangia ongezeko la mfumuko wa bei;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba;

- a) Serikali ihakikishe mradi wa bwawa la kuzalisha umeme la Julius Nyerere (JNHPP) unakamilika haraka na kuanza uzalishaji kuanzia Februari, 2024 kama ilivyoahidi;
- b) Serikali ihakikishe mradi wa kufunga mitambo ya kupoza hewa (chillar) katika kituo cha Kinyerezi / *Extention* ili kuongeza uzalishaji wa umeme kutoka **MW 160** hadi **MW 185** unakamilika ifikapo Disemba, 2024;
- c) Serikali kupitia TPDC iongeze uzalishaji wa gesi asilia katika visima vya Songosongo na Mnazi bay (MB2 na MB3) na ili kuongeza uzalishaji wa umeme; na
- d) Serikali ihakikishe mitambo ya kuzalisha umeme inafanyiwa ukarabati wa mara kwa mara ili kuepuka uchakavu ambao unaathiri uwezo wa mitambo hiyo.

3.3.3 Bei ya Mafuta kuwa juu

KWA KUWA, bei ya mafuta imeendelea kuwa juu kutokana na sababu mbalimbali ikiwa ni pamoja na uhaba wa fedha za kigeni, gharama za kubadlisha fedha za kigeni (exchange rate), ukosefu wa maabara za kupima ubora wa mafuta katika bandari za Mtwara na Tanga, na ufinyu wa maghala ya kuhifadhia mafuta;

NA KWA KUWA, hali hiyo inachangia ongezeko la mfumuko wa bei kwenye bidhaa na huduma nchini na hivyo kuchangia ongezeko la gharama za maisha na kuibua hisia za chuki miongoni mwa wananchi dhidi ya Serikali;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba;

- (a) Serikali ikamilishe upanuzi wa miundombinu ya Bandari ya Dar es Salaam na ujenzi wa maabara za kupima ubora mafuta katika bandari za Tanga na Mtwara ili kuongeza kasi na uwezo wa upakuaji wa mafuta;
- (b) Serikali ichukue hatua madhubuti kuhakikisha nchi inajitosheleza katika akiba ya fedha za kigeni hususani dola za Marekani;
- (c) Serikali ichukue hatua ili kuongeza uwezo wa maghala ya kuhifadhia mafuta na hivyo kuiwezesha nchi kuwa na akiba ya kutosha ya mafuta; na
- (d) Serikali iwezeshe TPDC kwa kuijengea mazingira wezeshi kibiashara ili iweze kushindana kwenye soko la ndani na nje ya nchi na hivyo kuihakikishia nchi usalama wa mafuta.

3.3.4 Ongezeko la magari yanayotumia gesi asilia (CNG) dhidi ya vituo vya kujaza vilivyopo

KWA KUWA, matumizi ya gesi asilia kwenye magari yanaongezeka nchini (kutoka magari takribani 1139 mwaka 2020/2021 hadi kufikia

takribani magari 3000 mwaka 2022/2023) kutokana na unafuu wa gesi wa takribani asilimia 40 ikilinganishwa na mafuta hususani katika mikoa ya Dar es Salaam, Pwani na Mtwara;

NA KWA KUWA, ongezeko hilo limesababisha foleni kwenye vituo vitano vya kujaza gesi vilivyopo nchini na hivyo wenye magari kulazimika kutumia muda mwingi katika kujaza gesi;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba; Serikali iongeze idadi na mtandao wa vituo vya kujaza gesi kwenye magari nchini kwa kuanza na maeneo ambayo taratibu za awali za ujenzi zimeanza ambayo ni Dar es Salaam, Pwani, Morogoro, Dodoma na vituo vya GPSA.

3.3.5 Gharama na uhaba wa wakaguzi wa mfumo wa gesi asilia kwenye magari

KWA KUWA, magari mengi yanayoingizwa nchini hayana mfumo wa kutumia gesi asilia hivyo yatalazimika kuwekewa mfumo huo nchini iwapo wamiliki watahitaji;

NA KWA KUWA, baadhi ya wamiliki wa magari wanashindwa kuweka mfumo wa kutumia gesi asilia kwenye magari kutokana na gharama kuwa kubwa (shilingi 2,000,000 kwa gari), uchache wa wakaguzi wa mfumo nchini (10) na uchache wa karakana (4);

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba;

- a) Serikali ichukue hatua zitakazoweza kupunguza gharama za kufunga mfumo wa kutumia gesi kwenye magari;
- b) Serikali ichukue hatua zitakasaidia kuongeza idadi ya wakaguzi wa mfumo wa magari yanayotumia gesi asilia; na
- c) Serikali ianze kuhamasisha uingizaji wa magari nchini yenye mfumo wa kutumia wa gesi asilia ili kupunguza gharama za kuweka mfumo.

3.4 Wizara ya Madini

3.4.1 Kusuasua kwa fidia kwa wananchi wanaopisha miradi ya uchimbaji wa madini

KWA KUWA, kumekuwa na uchelewashaji wa fidia kwa wananchi wanaohama kwenye maeneo yao ili kuruhusu utekelezaji wa miradi ya uchimbaji wa madini;

NA KWA KUWA, hali hiyo inachangia kudidimiza wananchi kiuchumi kutokana na kutoruhusiwa kufanya shughuli za kimaendeleo na kijamii katika maeneo hayo na hivyo kujenga chuki dhidi ya wawekezaji na serikali;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba:

- a) Serikali isimamie kikamilifu suala la fidia na kuhakikisha wananchi wanalipwa kwa wakati ili kuondoa malalamiko dhidi ya serikali na kuwakwamua dhidi ya athari za kiuchumi, kisaikolojia na kijamii;
- b) Serikali ihakikishe wawekezaji wanaweka fedha katika mfuko wa fidia ya ardhi kabla ya kuwaondoa wananchi katika maeneo yao jambo litakalowahakikishia wananchi hao kulipwa fidia na kwa wakati; na
- c) Serikali ihamasishe wananchi kulipwa fidia kwa njia ya kupewa hisa huru katika miradi ya uchimbaji wa madini.

3.4.2 Taarifa za Utafiti wa Madini kuwanufaisha wachimbaji wadogo na kuvutia wawekezaji

KWA KUWA, sehemu kubwa ya nchi (asilimia 84) halijafanyiwa utafiti wa teknolojia ya kisasa (High Resolution Geophysical Survey);

NA KWA KUWA, hali hiyo inasababisha uendelezaji wa leseni za madini kufanyika kwa gharama kubwa bila kuwa na uhakika wa taarifa za madini katika eneo husika jambo linalochangia upotevu wa mitaji na uharibifu wa mazingira kutokana na uchimbaji wa kuhamahama;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba Serikali ihakikishe inatekeleza mikakati yake ya kuongeza eneo lililofanyiwa utafiti wa teknolojia ya kisasa (high resolution geophysical survey) kutoka asilimia kumi na sita ya sasa hadi kufikia asilimia hamsini mwaka wa fedha 2024/2025;

3.4.3 Uboreshaji wa Sheria na Kanuni katika Sekta ya Madini

KWA KUWA, baadhi ya changamoto zinazoikabili sekta ya madini zinachangiwa na udhaifu kwenye baadhi ya sheria na kanuni za sekta ya madini;

NA KWA KUWA udhaifu huo unaathiri masuala mbalimbali ikiwemo usimamizi wa baruti, usimamizi wa biashara ya makinikia na uchenjuaji wa madini ghafi, uratibu wa masoko na maonesho ya kimataifa ya madini na biashara ya madini ya Tanzanite;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba; Serikali iharakishe ukamilishaji wa mchakato wa:

- a) Kutunga sheria ya usimamizi wa baruti nchini kwani iliyopo ya mwaka 1963 imepitwa na wakati;
- b) Kufanya marekebisho ya sheria ya Madini, Sura ya 123 ili kuwezesha usimamizi wa biashara ya makinikia na uchenjuaji wa madini ghafi nchini;
- c) Kurekebisha kanuni za eneo Tengefu la Mirerani ili kuruhusu biashara ya madini ya Tanzanite yaliyosanifiwa (kukatwa na kung`arishwa) kufanyika pia maeneo mengine nje ya Mirerani; na
- d) Kutengeneza kanuni zitakazotoa mwongozo wa minada na maonesho ya kimataifa ya madini nchini.

3.4.4 Usimamizi wa sera, sheria na kanuni kuhusu wajibu wa mmiliki wa leseni za madini kwa jamii (corporate social responsibility-CSR)

KWA KUWA, utoaji na upatikanaji wa huduma za kijamii (CSR) unasuasua kutokana na baadhi ya wamiliki wa leseni za uchimbaji wa madini

kuchukulia jambo hilo kuwa hisani jambo ambalo ni kinyume na kanuni za wajibu wa wamiliki wa leseni za madini kwa jamii za mwaka 2023;

NA KWA KUWA, jambo hilo linachangia jamii zinazozunguka miradi ya uchimbaji madini kutonufaika na huduma za kijamii (CSR) kutoka kwa mwekezaji pamoja na kusababisha migogoro baina ya wawekezaji na jamii hizo;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba; Serikali ihakikishe inasimamia kikamilifu utekelezaji wa kanuni za wajibu wa wamiliki wa leseni za madini kwa jamii za mwaka 2023 ili wamiliki wa leseni watimize wajibu wao kikamilifu na jamii husika ziweze kunufaika na uwekezaji huo.

SURA YA NNE

4.0 HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, naomba kuhitimisha hoja ya Kamati kama ifuatavyo: -

4.1 Shukrani

Mheshimiwa Spika, kwa namna ya pekee naendelea kukushukuru na kukupongeza wewe Spika wa Bunge letu Tukufu Mhe. Dkt Tulia Aksoni (Mb) kwa kuendelea kuliongoza vyema Bunge letu Tukufu katika utekelezaji wa majukumu yake. Namshukuru Naibu Spika Mhe. Mussa Azzan Zungu, (Mb) pamoja na Wenyevidi wote wa Bunge kwa namna wanavyokusaidia katika kuendesha vikao vya Bunge letu.

Mheshimiwa Spika, Napenda kuwashukuru sana Wajumbe wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini kwa kuniadini mimi pamoja na Makamu Mwenyekiti Mhe. Kilumbe Shabani Ng'enda, (Mb) na kuendelea kutupa ushirikiano uliowezesha utekelezaji bora wa majukumu ya Kamati katika kipindi chote. Kwa namna ya kipekee naomba majina yao yatambuliwe na kuingizwa kwenye kumbukumbu za Taarifa Rasmi za Bunge (*hansard*) kama ifuatavyo: -

1. Mhe. Dkt. David Mathayo David, Mb – Mwenyekiti
2. Mhe. Kilumbe Shabani Ng'enda, Mb - Makamu Mwenyekiti
3. Mhe. Aleksia Asia Kamgona, Mb
4. Mhe. Tabasamu Hamisi Mwagao, Mb
5. Mhe. Philipo Augustino Mulugo, Mb
6. Mhe. Constantine John Kanyasu, Mb
7. Mhe. Ussi Salum Pondeza, Mb
8. Mhe. Sophia Hezron Mwakagenda, Mb
9. Mhe. Tumaini Bryceson Magessa, Mb
10. Mhe. Angeline Sylvester Lubala Mabula, Mb
11. Mhe. Iddi Kassim Iddi, Mb
12. Mhe. Jesca David Kishoa, Mb

13. Mhe. John Marko Sallu, Mb
14. Mhe. Juliana Didas Masaburi, Mb
15. Mhe. Maimuna Ahmad Pathan, Mb
16. Mhe. Masache Njelu Kasaka, Mb
17. Mhe. Ndaisaba George Ruhoro, Mb
18. Mhe. Nicodemus Henry Maganga, Mb
19. Mhe. Joseph Kasheku Musukuma, Mb
20. Mhe. Saada Mansour Hussein, Mb
21. Mhe. Eng. Samwel Hhayuma Xaday, Mb
22. Mhe. Martha Festo Mariki, Mb

Mheshimiwa Spika, napenda pia kuwashukuru Mhe. Dotto Mashaka Biteko (Mb), Naibu Waziri Mkuu na Waziri wa Nishati, Mhe. Antony Peter Mavunde (Mb), Waziri wa Madini, kwa ushirikiano wao mzuri wanaoipatia Kamati katika kutekeleza majukumu yake. Aidha, namshukuru Mhe. Judith Salvio Kapinga (Mb) Naibu Waziri wa Nishati na Mhe. Dkt. Stephen Lemomo Kiruswa (Mb) Naibu Waziri wa Madini kwa namna wanavyowasaidia mawaziri wao na hivyo kurahisisha utekelezaji wa majukumu ya Kamati. Vilevile ninamshukuru Katibu Wakuu wa Wizara ya Nishati Mhandisi Felschesmi Mramba na Naibu wake Ndugu. Athuman Mbutuka na Katibu Mkuu wa Wizara ya Madini Ndg. Khery Mahimbali na Naibu wake Ndg, Msafiri Mbibo kwa namna wanavyowaongoza watendaji wa Wizara na Taasisi zake kwa ushirikiano mzuri wanaioipa Kamati.

Mheshimiwa Spika, namshukuru sana Katibu wa Bunge Ndg. Nenalwa Joyce Mwihambi (ndc) pamoja na watendaji wote wa Ofisi ya Bunge kwa kuisaidia na kuiwezesha Kamati kutekeleza kikamilifu majukumu yake ya Kikatiba. Kipekee namshukuru Mkurugenzi wa Idara ya Kamati za Bunge Ndg. Athuman Hussein (ndc), Mkurugenzi Msaidizi wa Idara za Kamati za Bunge Ndg. Michael Chikokoto (ndc), Makatibu wa Kamati Ndg. Chacha Nyakega, Ndg. Jesca Sanga na Ndg. Praisegod Lukio pamoja na Msaidizi wa Kamati Ndg. Rukia Shaban kwa utendaji wao mzuri wa kazi.

4.2 Hoja

Mheshimiwa Spika, baada ya shukrani hizo, naliomba Bunge lako Tukufu liipokee na kuijadili Taarifa hii na hatimaye kukubali maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini.

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja.

Dkt. David Mathayo David, Mb

MWENYEKITI

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA NISHATI NA MADINI

06 Februari, 2024